

UMBERTO GALIMBERTI

GROZLJIVI GOST:
nihilizem in mladi

Prevedla Veronika Simoniti

Mali Kei,
ki jo čakata adolescence in mladost

Sodbe o nihilizmu so [...] površne in oči so slepe za navzočnost »tega izmed vseh najbolj grozljivega gosta«. Imenuje se »najbolj grozljiv«, ker hoče kot brezpogojna volja do volje brezdomovinskost kot tako. Zato prav nič ne pomaga, če mu pokažemo vrata, kajti že dolgo se povsod in nevidno potika po hiši. Gre za to, da tega gosta zagledamo in ga spregledamo.

M. HEIDEGGER, *O vprašanju biti (Čez črto)*, (*Zur Seinsfrage*, 1955–1956),
prev. T. Hribar

Kazalo

UVOD	9
I. NIHILIZEM IN RAZVREDNOTENJE VSEH VREDNOT	13
1. Decentraliziranje veselja	13
2. Odčarani svet	14
3. Zaton zahodne kulture	16
4. Racionalnost tehnike in implozija smisla	17
5. Bolezni duha	19
II. DOBA AFEKTOV ŽALOSTI	21
1. Prihodnost kot obljuba	21
2. Prihodnost kot grožnja	23
III. RAVNODUŠNOST ŠOLE	27
1. Pridobivanje samozavesti	27
2. Identiteta in potrditev	28
3. Objektivizacija subjektivnosti	30
4. Mit dobre volje	31
5. Vzgoja srca	33
6. Zavzetost profesorjev	34
7. Objestnost učencev	35
8. Kaj storiti?	35
IV. ČUSTVENA NEPISMENOST	37
1. Čustvena abeceda	37
2. Osnovno zaupanje	38
3. Čustvena vzgoja	40
4. Otopelost srca	41
5. Čustvena puščava	42
6. Duševna moč	45
V. OGLAŠEVANJE INTIMNOSTI	49
1. Nevtralizacija razlike med notranjostjo in zunanostjo	49
2. Verska matrika brezsramnosti	51
3. Homologacija notranjosti	52

VI. ZAPELJIVOST MAMIL	57
1. Nihilizem, prepojen z mamili	57
2. Heroin: anestezija »umazanega« mamila	63
3. Ekstazi: euforičnost »čistega« mamila	65
4. Kokain: dražljaji »poživilnega« mamila	69
5. Narkomani in razpečevalci: dvojna merila	74
6. Za kulturo droge	78
VII. SKRAJNO DEJANJE	83
1. Umor	83
2. Samomor	86
VIII. FANTJE Z NADVOZA IN NIHILISTIČNA NESMISELNOST	91
1. Strah pred strašnim in prekletstvo	91
2. Pismo	94
3. Prazne glave in harfistka	96
4. Srečanje: »Tak sem kot vsi drugi«	99
IX. NIHILISTIČNE GENERACIJE	105
1. Generacija stisnjene pesti	105
2. »Generacija X«, generacija ravnodušnežev	108
3. »Generacija Q« z nizkim inteligenčnim in čustvenim kvocientom	111
4. Molk skvoterjev	115
5. Mladi navijači in nihilistično nasilje	116
X. ONSTRAN NIHILIZMA	119
1. Življenje kot poskus	119
2. Pričakovanje in upanje	123
XI. GLASBA MLADIH IN RITEM SRCA	127
1. Glasba mladih in vdor vznemirljivega	127
2. Kadenca ritma	129
3. Ples in osvobajanje telesa	133
XII. SKRIVNOST MLADOSTI. DA BI SE SIMBOLIKA MLADIH PREBUDILA	137
Imensko kazalo	143

UVOD

Nihilizem je pred vrati: od kod nam prihaja ta najgrozljivejši gost?

F. NIETZSCHE, fr. 2 (127), *Nachgelassene fragmente 1885–1887*
(»Fragmenti zapuščine«)

To je knjiga o mladih: mladi se namreč ne počutijo dobro, čeprav se tega zmeraj ne zavedajo. Vzrok pa niso običajne eksistencialne krize, s katerimi je posuta mladost, temveč to, da se okrog njih mota grozljivi gost, *nihilizem*, vdira v njihova čustva, bega njihove misli, jim briše upe in obzorja, slabi dušo, načenja emocije in tem emocijam jemlje moč.

Družine živijo v strahu, šola ne ve več, kaj bi, samo trg se zanima zanje, da jih popelje na pot zabave in potrošništva, tam pa to, kar se troši, niso toliko predmeti, ki v nekaj letih zastarajo, temveč njihovo življenje sámo, ki se ne projicira več v prihodnost, v kateri bi si lahko sploh kaj obetali. Sedanjost postane absolutum, ki ga je treba živeti kar se da intenzivno, vendar ne zato, ker bi intenzivnost prinesla veselje, ampak ker obljublja, da bo zakrila tesnobo, ki se pokaže vsakokrat, ko postane okolje brezsmiselna puščava.

Svojega nelagodja ne znajo opisati, ker so že dosegli tisto stopnjo emotivne nepismenosti, ko ne morejo več prepoznati svojih čustev, predvsem pa jih ne znajo imenovati. Sicer pa, kako naj sploh rečemo *niču*, ki jih prežema in duši? V komunikacijski puščavi, kjer družina ne predstavlja več nobene spodbude in šola nobenega zanimanja, se vse besede, ki vabijo k zavzetosti in pogledu, usmerjenemu v prihodnost, pogrezajo v neizrekljivost, s katero se lahko meri samo še kričanje. Včasih to kričanje predre neprosojni in debeli oklep molka, ki s svojo težo obdaja osamljenost njihove skrite potrnosti, brezčasnega razpoloženja, ki mu vlada tisti grozljivi gost, po Nietzscheju »nihilizem«.

In zato besede, ki nakazujejo upanje, besede vseh drugih, ki so bolj ali manj iskrene, besede, ki vztrajajo, besede, ki obljublajo, besede, ki skušajo ublažiti njihovo skrivno trpljenje, zamirajo okrog njih kot nesmiseln zvok.

Zato glasba, ki para ušesa, da preglasi vse besede, malo droge, ki ublaži bolečino in mlade navda z vsaj kakšnim čustvom, veliko osamljenosti, značilne za jezni egoizem, ki ga prejšnje generacije niso poznale in ki je posledica prepričanja, da se v času, ko so zakrnele vse čustvene vezi, lahko obvaruješ samo, če si sam, ali kvečjemu tako, da se v puščavi vrednot oprimeš edinega simboličnega generatorja vseh vrednot, ki ji v naši kulturi rečemo denar.

Kadar ne gre za nelagodje zgolj posameznika, temveč je posameznik samo žrtev vsesplošnega pomanjkanja obetov in načrtov, če ne že smisla in čustvenih vezi, kot se dogaja v naši kulturi, je samoumevno, da sta neučinkoviti tako farmakološko zdravljenje, h kateremu se danes zatekamo že v najzgodnejših otroških letih, kot psihoterapevtsko zdravljenje motenj, ki izvirajo iz posameznika.

To pa zato, ker v puščavi nesmiselnosti, ki jo širi nihilistično vzdušje našega časa – če je človek, kot pravi Goethe, bitje, ki stremlji k osmišljanju (*Sinngebung*) –, nelagodje ni več *psihološko*, ampak *kulturno*. Torej je treba delati na kolektivni kulturi in ne na posameznikovem trpljenju, ker to trpljenje ni vzrok, temveč posledica kulturne implozije, katere prve žrtve so mladi, ki se znajdejo v šolah, na univerzah, podiplomskem študiju ali delu za določen čas.

In kaj naj rečemo o družbi, ki ne izkoristi svoje biološke moči na višku, moči, ki jo mladi med petnajstim in tridesetim letom izražajo z načrti, zamislili in rezultati, takoj ko se jim pokaže stvarni cilj, mogoča perspektiva ali upanje, ki bi lahko dali zalet njihovi moči? In kaj reči, ko potem pustijo, da se ta moč sesuje, in tako prehitijo razočaranje, da se jim ne bi bilo treba soočiti z njim?

Ali ne kaže prav zanemarjanje mladih na zaton naše kulture? In to je dosti bolj grozeče znamenje kot pa prihod integralizmov drugih kultur in čezmerna učinkovitost narodov, ki se pojavljajo v naši zgodovini in se z njo prepletajo, narodov, ki so se odpovedali vsem vrednotam, razen denarju.

Če nelagodje mladih ni psihološkega, temveč kulturnega izvora, so rešitve, ki jih je izdelala naša kultura, očitno neučinkovite, in sicer bodisi v verski različici – kajti Bog je res mrtev – bodisi v razsvetljenski varianti, saj

ni videti, da bi danes razum uravnaval človeške odnose, razen v omejeni frazi »instrumentalnega razuma«, ki zagotavlja tehnični razvoj, ne pa širitve smiselnega obzorja, saj je misel pobegnila, čustva pa so skrepenela.

V tej knjigi ni govora o zdravlilu, ki bi zlahka in takoj delovalo. In že to, da priznamo svojo nemoč, veliko pove o naravi nelagodja, ki – ponavljam – ni *eksistencialno*, temveč *kulturno*. Vendar se mi je zdelo prav, da to delo napišem že zato, da pometem z vsemi rešitvami, ki so si jih izmislili, ne da bi prepoznali pravo naravo nelagodja naših mladih. Mladi se v nihilističnem ozračju, ki jih obdaja, ne sprašujejo več o smislu svojega in tujega trpljenja, kot je človeštvo zmeraj počelo, – in v tem je, kot nas spominja Günther Anders, ogromna razlika –, temveč o *samem pomenu svojega življenja*, ki se jim ne zdi brez smisla zato, ker bi bilo polno trpljenja, ampak nasprotno: zdi se jim neznosno, ker je brez smisla. Negativnost, ki jo širi nihilizem, se namreč ne tiče trpljenja, ki je bolj ali manj navzoče v vsakem življenju in okoli katerega se kopičijo razne oblike pomoči, temveč korenito prodira v zaznavanje nesmiselnosti lastnega obstoja.

Kaj pa, če je rešitev drugje? Ne v zagrizenem iskanju smisla, kot terja judovsko-krščanska tradicija, ampak v prepoznavanju tega, kar vsakdo izmed nas v resnici je, se pravi v lastni duševni moči, v lastni sposobnosti oziroma, če to povemo po grško, v lastnem *daímonu*, ki po svoji uresničitvi doseže srečo (po grško *eu-daimonía*)?

V tem primeru nihilizem kljub opustošenju smisla, ki ga nosi s seboj, lahko kaže, da življenja ne upravičuje toliko odkritje smisla – po njem hrepeni bolj želja (včasih neomejena) kot pa naše dejanske zmožnosti –, ampak bolj umetnost življenja (Grki so ji rekli *téchne toũ bíou*), ki je v tem, da prepoznamo svoje zmožnosti (*gnōthi seautón*, »spoznaj samega sebe«), jih razločno izrazimo in pustimo, da se primerno (*katà métron*) razcvetijo.

Ta premik iz krščanske v grško kulturo bi lahko pri mladih zbudil vedro radovednost, kako spoznati samega sebe in v tem najti smisel. Če bi temu odkritju pomagali in ga gojili, bi nas lahko pripeljalo k življenjskemu razmahu, h kateremu že po naravi stremita mladost in njena ustvarjalna moč.

Če bi mladi prav s tem, da bi prešli in prehiteli nihilizem, znali premakniti perspektivo, ki bi jim zbudila zanimanje za njih same, bi »grozljivi gost« vsaj čemu služil.

I. NIHILIZEM IN RAZVREDNOTENJE VSEH VREDNOT

Kaj pomeni nihilizem? – *Da se najvišje vrednote razvrednotijo.*
Manjka odgovor na »čemu?«.

F. NIETZSCHE, fr. 9 (35), *Nachgelassene fragmente 1887–1888*
(»Fragmenti zapuščine«)

I. Decentraliziranje vesolja

Ljudje niso nikoli živeli v svetu, temveč vedno in samo v opisu sveta, ki so ga vsak ob svojem času dali mit, religija, filozofija ali znanost. Ta opis je bil zajet v ustaljenih besedah, umeščenih na robove vesolja, da so ga zamejile, in v njegovi notranjosti, da so ga artikulirale. Med »stvarmi od tam zgoraj« in »stvarmi od tu spodaj«, kot pravi Platonova geografija, ki je najbolj zgovorna in najbolj opisna, je bilo mogoče prepoznati hierarhijo stabilnosti, ki je pomagala pri odločanju med tem, kar je prav, in tem, kar je narobe, med pravilnim in nepravilnim, med vrednim in nevrednim. Red idej je zarisoval vzpenjajočo se pot, ki je z zemlje tekla proti nebu in je imela smer, smisel in cilj. V dosegi cilja je bila obljuba odrešitve in resnice.

Nekega dne je grška filozofija naletela na judovsko-krščansko oznanilo, ki je govorilo o obljubljeni deželi in poslednji domovini. Duša, ki si jo je zamislil Platon, je bila zdaj namenjena k cilju in je zaživela v vznemirjenem pričakovanju in času, ki sta jo ločevala od cilja. Ta čas ni bil več opisan kot ciklično ponavljanje kozmičnega dogajanja, temveč kot izžarevanje smisla, ki je spremenilo potek dogodkov v *zgodovino*, kjer se bo nazadnje izpolnilo to, kar je bilo oznanjeno na začetku.

Toda tudi ta kozmologija in časnost sta se kaj kmalu zamajali, z njima pa še vse ideje, ki so ju zaznamovale in poudarjale. Ko je znanost oznanila, da

zemlja kroži okrog sonca, sonce pa da je vrženo v brezciljni tek, je ponudila nov opis sveta, v katerem je bilo mogoče prepoznati relativni značaj vsakega gibanja in vsakega položaja v prostoru, tega pa so čedalje pogosteje zamenjevali s časom, tako da je nazadnje jezik filozofije in religije izgubil vse normativne ideje, ki so govorile o orientaciji in trdnosti.

Posledica je bila decentralizacija vesolja. Novi opis je vseboval še stare besede, toda te pri označevanju stvari niso več opredeljevale njihovega bistva, temveč samo njihov odnos. Brez »visok« in »nizek«, »notri« in »zunaj«, »daleč« in »blizu« je vesolje izgubilo svoj red, smoter in hierarhijo in se ponudilo človeku kot gola naprava, ki jo je mogoče raziskati z orodji računskega razuma. Razum je razprl umetni in mogočni svet tehnike; v njej je človek odkril njeno bistvo, ki je bilo dolgo časa skrito in nespoznavno zaradi mitičnega opisa sveta.

Zemlja, ki je bila prej mati-zemlja, je postala indiferentna materija, nebo je mesto zvezdne mitologije prepustilo kozmičnemu prahu in človekova duša, ki se je poslovila od obzorja smisla, je zatavala v družbi tistega gosta, ki ga Nietzsche imenuje »najgrozljivejši med vsemi gosti: nihilizem«¹ in v katerem prepoznavamo kadenco svojega sedanjega mišljenja in zbezanega občutenja.

2. Odčarani svet

Nihilizem je stari znanec, saj se je okrog biti in ničā odprlo širno prizorišče filozofije, ki za razliko od religije in znanosti ni našla mesta na pričakovani ali uresničeni pozitivnosti, ampak v vmesnem prostoru med pozitivnim in negativnim, med bitjo in ničem, kjer je odločitev bolj dramatična in izbira bolj vrtoglava. Ta izbira namreč ni med tem ali onim bivajočim, med Bogom ali svetom, temveč med smislom celote biti in njenim sesutjem.

¹ F. NIETZSCHE, *Nachgelassene Fragmente 1885–1887*: »Nihilizem je pred vrati: od kod nam prihaja ta najgrozljivejši gost?«

Od Gorgija – ki pravi, da »nič ni; [...] četudi kaj je, je človeku nespoznatno; [...] četudi je spoznatno, je pa neizrazljivo in drugemu nerazložljivo«² – do Heideggerja – ta se sprašuje: »Kako je z bitjo? Z bitjo ni nič. Kaj pa, če bi se v tem naznanjalo doslej zakrito bistvo nihilizma?«³ – je v vsej zgodovini filozofije strašljivi gost dajal čutiti svojo navzočnost, toda šele danes, šele v naših časih je ta navzočnost postala vsesplošno občutje, izgubljenost vseh področij, ki so jih ljudje v svoji zgodovini s trudom zgradili, da bi lahko živeli na zemlji. Toda zakaj ravno danes? Na to odgovarja Franco Volpi:

Danes je tradicionalne reference – mite, bogove, transcendence, vrednote – razjedla odčaranost sveta. Znanstveno-tehnična racionalizacija je privedla do tega, da na ravni razuma ni več mogoče sprejeti najvišjih odločitev. Rezultat je politeizem vrednot in enakovrednost odločitev, enako neumni predpisi in enako nekoristne prepovedi. V svetu, ki mu vladata znanost in tehnika, so moralni imperativi očitno enako učinkoviti kot zavore bicikla na jumbo jetu. Pod jeklenim pokrovom nihilizma ni ne vrlin ne mogoče morale.⁴

Tehnično-znanstvena paradigma si namreč ne zastavlja nobenega cilja, ki bi ga bilo treba uresničiti, ampak samo rezultate, ki jih je treba doseči v njenih postopkih. Ta odprava ciljev že v svojih temeljih odmišlja, da bi tiste vrste zahodni človek, ki je odrasel v »kulturi smisla« – po kateri je življenje sprejemljivo samo, če se lahko zariše na obzorje smisla –, sploh še kakorkoli iskal smisel.

Na takšno vprašanje tehnika ne odgovarja, ker kategorija smisla ni v njeni pristojnosti. Ker pa je danes tehnika postala oblika sveta, poslednje obzorje onkraj vseh obzorij, tavajo vprašanja o smislu mukoma in brez odgovora po zemlji, ki jo je nebo že zapustilo in ki gosti človeško dejanje in nehanje kot katerokoli drugo dogajanje.⁵

² GORGIIA, *O naravi ali nebivajočem*, v: DIELS-KRANZ, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (1966); *Predsokratiki*, prev. A. Sovrè, Ljubljana, 1988, str. 150.

³ M. HEIDEGGER, »Nietzsches wort ›Gott ist tot‹«, v: *Holzwege*, 1953. Op. prev.: prevedeno iz italijanščine.

⁴ F. VOLPI, *Il nichilismo*, Bari, 2004, str. 175–176.

⁵ Več o tem v U. GALIMBERTI, *Psiche e techne. L'uomo nell'età tecnica*, Milano, 1999, pogl. 54: »Il totalitarismo della tecnica e l'implosione del senso«.

3. Zaton zahodne kulture

Brezbriznost sveta, ta krik antične gnoze,⁶ se danes vrača v obliki nihilizma, ki poudarja odtujenost človeškega dejanja, ki ga svet nevede gosti in ki mu pošilja samo sporočilo o nepomembnosti. Nietzsche, dobra priča takega ozračja, piše:

– in videl sem veliko žalost priti nad ljudi. Najboljši so se naveličali svojih del. Razširil se je nauk, vera je tekla ob njem: »Vse je prazno, vse je enako, vse je bilo!« In od vseh gričev je odmevalo: »Vse je prazno, vse je enako, vse je bilo!« Seveda smo želi: ampak zakaj nam je vse sadje segnilo in porjavelo? Kaj je v zadnji noči padlo s hudobne lune? Zaman je bilo vse delo, naše vino se je spremenilo v strup, hud pogled nam je rumeno posmodil polja in srca. Vsi smo se izsušili; in če pade ogenj na nas, se bomo zaprašili kakor pepel: – ja, sam ogenj se nas je naveličal. Vsi studenci so nam usahnili, tudi morje se je umaknilo. Vsa tla se nočejo utrgati, ampak globočina noče požirati! »O, kje je še morje, kjer bi se dalo utoniti,« tako zveni naša tožba – čez ravna močvirja.⁷

Žalost, ki je prišla nad ljudi, je žalost zatona, ko sonce odstopi prostor luni, ki je hudobna, saj končuje dan, v katerem je bilo delo jalovo, ker se je zemlja posušila, sadeži niso obrodili, studenci so usahnili in nobeno brezno se ni razprlo, da bi pogoltnilo človeka, ki je torej še zmeraj priča suši zemlje, še zmeraj je priča niču, ki se je rodil iz nje.

Nihilizem sklepa »večerno deželo« in varuje občutje zatona.⁸ Nietzsche namreč pojmuje modernega človeka in njegov čas kot konec, konec več kot dvatisočletnega moralnega in duhovnega gibanja, konec metafizike in krščanstva, konec vsakršne vrednostne sodbe. Zato na vprašanje: »Kaj pomeni nihilizem?« odgovarja: »Da se najvišje vrednote razvrednotijo.«⁹

⁶ Več o tem v U. GALIMBERTI, *La terra senza il male. Jung dall'inconscio al simbolo*, 1984, Milano, 2001, 11. poglavje: »La metafora gnostica«.

⁷ F. NIETZSCHE, *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen*, 1883–1885; *Tako je govoril Zarathustra. Knjiga za vse in za nikogar*, prev. J. Moder, Ljubljana, 1999², str. 156.

⁸ Več o tem U. GALIMBERTI, *Il tramonto dell'Occidente nella lettura di Heidegger e Jaspers*, 1975–1984, Milano, 2005, še posebno XIII. del: »L'essenza del nichilismo e il senso del tramonto«.

⁹ F. NIETZSCHE, *Nachgelassene Fragmente 1887–1888*.

Po Heideggerjevem mnenju nihilizem, ki ga razkriva Nietzsche, ni naključen pripetljaj, ni zgodovinski dogodek, ki se lahko tudi ne bi zgodil, temveč je »temeljni proces zgodovine Zahoda, notranja logika te zgodovine«. ¹⁰ Zato Nietzschejevega nihilističnega oznanila, ki je povezano z oznanilom o smrti Boga, ne zaznamuje bolna sla po skrunitvi. Nietzsche ni Herostrat, ki je iz pokvarjenega slavohlepja zažgal Artemidin tempelj v Efezu. Za Nietzscheja se doba konča, ker ne verjame več v to, kar jo je spodbujalo in ji stoletja vlivalo življenjske moči:

Moderni človek iz izkušenj verjame zdaj v to zdaj v drugo vrednoto, potem pa jo opusti. Krog preseženih in opuščениh vrednot je čedalje večji. Vedno bolj je opaziti praznino in revščino vrednot. Tega gibanja ni mogoče ustaviti, čeprav so ga že skušali velikopotezno upočasniti. Nazadnje si človek drzne kritizirati vrednote nasploh: prizna njihov izvor in ve dovolj, da ne verjame več v nobeno vrednoto; to je patos, novo srhljivo vznemirjenje. Kar pripovedujem, je zgodovina naslednjih dveh stoletij. ¹¹

4. Racionalnost tehnike in implozija smisla

Grozljivemu gostu je dal ime ruski pisatelj Ivan Sergejevič Turgenjev (1818–1883); odtlej si je nihilizem utiral pot v romantiko in idealizem, okužil francosko in nemško družbeno in politično misel, spodbudil anarhizem in populizem ruske misli, z Nietzschejem razglasil smrt Boga in tako začel kulturo krize s konotacijo relativizma, skepticizma in odčaranosti.

Postal je estetski in literarni dogodek, pozneje pa s Heideggerjem, Jüngerjem in Severinom pečat zgodovine biti. Prežal je Sartrov eksistencializem, politično teologijo Carla Schmitta in nazadnje s Kojèvom in Gehlenom oznanil konec zgodovine, ker sta se srečala grozljivi gost, *nihilizem*, in kot kamen brezčutna povabljenka, *tehnika*; ta je s svojo racionalnostjo

¹⁰ M. HEIDEGGER, *Nietzsche 1936–1946*, 1961.

¹¹ F. NIETZSCHE, *Nachgelassene Fragmente*, fr. 11, 1887–1888. Op. prev: citat, pravzaprav povzetek več mest v tem delu, je preveden iz italijanščine.

relativizirala in odrinila v ozadje vso simboliko in vse podobe, ki si jih je človek ustvaril o sebi, da se je lahko znašel v svetu in ga obvladal.

Tehnika je namreč prišla v globok spor s primatom, ki ga je v zgodovini biti človek dodelil samemu sebi. Ker smo vajeni uporabljati instrumente in storitve, ki krčijo prostor, pospešujejo čas, blažijo bolečino in onemogočajo pravila, na katerih so bili oblikovani vsi moralni nauki, je nevarnost, da se ne bomo vprašali, ali nismo ljudje na način, ki je za bivanje v tehnični dobi že zastarel. In te tehnične dobe nismo ustvarili mi, temveč abstrakcija našega uma, ki nas je s tem prisilila – ta prisila je močnejša od tiste, ki jo terjajo vsi moralni nauki, kar jih je bilo zapisanih v zgodovini –, da stopimo vanjo in sodelujemo v njej.

V tej hitri in neizogibni vključitvi še vedno nosimo poteze predtehnološkega človeka, ki je deloval z namenom, da doseže cilje v risu smisla, s prtljago lastnih idej in opremljen s čustvi, v katerih se je prepoznava. Tehnična doba je odpravila ta *humanistični* scenarij, in vprašanja o smislu še vedno niso rešena, pa ne zato, ker tehnika še ni dovolj izpopolnjena, temveč zato, ker ni v njeni pristojnosti, da bi našla odgovore na takšna vprašanja.

Tehnika namreč ne stremi za nekim ciljem, ne spodbuja nekega smisla, ne odpira rešilnih načrtov, ne odrešuje, ne osvobaja, ne razkriva resnice. Tehnika *funkcionira*. In ker njeno delovanje postaja planetarno, so v ozadje odrinjeni pojmi brez razločno zarisanih mej, saj te meje razjeda nihilizem; gre za pojme posameznika, identitete, svobode, odrešitve, resnice, smisla in cilja, prav tako pa za pojme narave, etike, politike, religije in zgodovine, iz katerih se je napajala predtehnološka doba in ki jih bo zdaj, v dobi tehnike, treba premisliti, opustiti ali korenito preoblikovati.¹²

Razum, ki se je rodil z Grki, da bi človeka osvobodil mračnjaštva neutemeljenih verovanj, je prevladal nad pravljimi miti, nad približnostjo razširjenih prepričanj, neutemeljenostjo verovanj in nihilizmom skeptikov. Ko se je pozneje izpopolnil, se je skrčil na znanstveno-tehnično racionalnost, ki ne spodbuja nobenega drugega smisla razen lastne brezciljne

¹² Več v U. GALIMBERTI, *Psiche e techne. L'uomo nell'età della tecnica*, op. cit., posebno še VI. del: »Sociologia della tecnica: le grandi ideazioni« in VII. del: »Antropologia della tecnica: i segni del futuro«.

potencialnosti. In tako na opustelem obzorju, kjer ima vsak cilj obstojnost varljivega privida, manjkajo smer, smisel in smoter.

5. Bolezni duha

Kot nas spominja romunski filozof Costantin Noica,¹³ so nekoč tudi zvezde zbolele. Potem ko so bedele nad svetom, ki je bil pod pričakovanji, so se nekatere umaknile in postale brezdelne zvezde, druge pa so se preveč vmešavale v človeške zadeve, zato je bila njihova nebesna narava v nevarnosti, tretje spet so postale preveč opredeljive in so tako bolj odgovarjale računom astronomov kot pa računom bogov. Zvezde so zbolele.

Tudi *nebo* je bolno. V antiki so verjeli v stalnost nebesnih sfer, tako kot so verjeli tudi v božjo nespremenljivost. Toda Galilejev daljnogled je pokazal nepopolnosti lune, ki jih njegovi sodobniki niso hoteli videti. Danes že znamo odkrivati galaktične bolezni. V kozmosu se skriva črv.

Tudi *svetloba* je bolna. Goethe je še verjel v njeno popolnost in zato ugovarjal Newtonu, ki jo je imel za zmes sedmih barv in torej za nečisto. Potem so izmerili, kako hitro svetloba potuje, in odkrili, da je nalomljena, saj je hkrati osnovni delec in val. Preveč bolezni v enem samem svetlobnem žarku.

Tudi *čas* je bolan. Izkazalo se je, da je absolutni, homogeni, enotni čas manj veličasten, ko je postal preprosti krajevni čas, združen s *prostorom*; tudi slednji se je skrčil na preprosto sobivanje stvari, včasih začrtano z mejami.

Tudi *življenje* je bolno s svojimi približnostmi in negotovostmi; nanje opozarja sodobna biologija, za katero je življenje samo nabreklost materije, naključje, spremenjeno v nujnost.

Bolan je tudi *lógos*, razdrobljen v regionalne jezike, medtem ko bi moral, kot pove že njegovo ime, prinašati enotnost razuma. Toda če so vse velike entitete bolne in če jim kultura pokaže njihove bolezni kot konstitucijske, s katerimi očmi torej še lahko gledamo nebo?

Tako so branje neba, njegovo pravilo, njegova norma, njegova mera strmoglavili v človeško nezavedno in se zapletli v zmešane votke iracionalnega, potem pa spet prišli na dan kot vsakodnevna skrb glede smisla časa in

¹³ C. NOICA, *Şase maladii ale spiritului contemporan*, Bukarešta, 1978.

bodoče usode. Toda danes nismo več kos nekdanjemu pejzažu, ne znamo več določiti njenih mej, polnosti, praznin, pomenskega obsega, ker ne poznamo več neba, ki so ga besede v antiki opisovale kot svod, ki objema svet, še manj pa univerzalno dušo v njenem nihanju med nebom in zemljo. Danes poznamo samo posamezne duše, ki so postale omledne zaradi nezmožnosti, da bi postavile vez med svojim vsakdanjim trpljenjem in bolečino sveta.

Pomenski obseg, ki so ga v antiki pripisovali nebesnemu svodu, so odnesle psihološke znanosti, ki so to področje omejile samo na opis posameznih psihičnih procesov ali na problematiko vedenjske normalizacije in se s tem izognile temeljnemu vprašanju, ki je prežemalo dušo sveta v njenem omahovanju med duhom in materijo, ko se ni bilo mogoče odločiti, ali je človek z vso paleto svojih stvaritev avtor *zgodovine* ali kratko malo izvajalec *usode*, ki je bila že zapisana v materijo.

Zato opazujemo zvezde, čeprav zdaj že postrani, da bi s poševnim pogledom usmerili njihovo pot v uspeh svojih načrtov. Izgubili smo mero in nedolžnost pogleda po prostoru, ki ga ne zagotavlja niti aristotelsko »nebo zvezd stalnic«, kajti tudi to nebo je za nas že zašlo.

II. DOBA AFEKTOV ŽALOSTI

Kaj se zgodi, kadar kriza ni več izjema, temveč pravilo naše družbe?

M. BENASAYAG, G. SCHMIT, *Les passions tristes* (»Žalostne strasti«)

I. Prihodnost kot obljuba

Na vprašanje, kakšne so posledice nihilizma predvsem za mlade, nam odgovarjata argentinski filozof in psiholog Miguel Benasayag, ki že vrsto let živi v Parizu, in profesor otroške in mladostniške psihiatrije Gérard Schmit, ki predava na univerzi v Reimsu.¹

Strokovnjaka sta preučevala službe za psihološko in psihiatrično svetovanje v Franciji in ugotovila, da se tja zatekajo predvsem ljudje, katerih trpljenje nima pravega psihološkega izvora, ampak odseva splošno žalost, značilno za našo sodobno družbo, ki jo prežema stalen občutek negotovosti in nestalnosti.

Toda oba »tehnika trpljenja« sta ugotovila, da nista pripravljena na probleme, ki niso psihopatološke narave. Namesto da bi se kratko malo zatekla k farmakološkimi sredstvom, ki zdravijo molekularno zmedo in pomirjajo krizo, sta začela proučevati pomen, skrit v osrčju simptoma, ko kriza ni več toliko *posameznikova*, ampak bolj odsev *družbene krize* na posamezniku, krize, ki na začudenje nebogljenih svetovalcev nenapovedano preplavlja centre za psihološko in psihiatrično pomoč.

¹ M. BENASAYAG, G. SCHMIT, *Les passions tristes. Souffrances psychique et crise sociale*, Pariz, 2003.

In v čem se kaže ta kriza? V tem, da je oznaka prihodnosti zdaj drugačna: iz *prihodnosti-obljube* se je spremenila v *prihodnost-grožnjo*. Psiha je zdrava, kadar je odprta proti prihodnosti (za razliko od deprimirane psihe, ki je vsa zbrana v preteklosti, in od manične psihe, ki je vsa osredotočena na sedanjost). Kadar prihodnost zapre vrata oziroma jih morebiti odpre samo zato, da se pokaže kot negotovost, nestalnost ali zaskrbljenost, takrat, kot pravi Heidegger, »se je to, kar je grozno, že zgodilo«,² kajti takrat pobude zamrejo, upanje se izkaže za prazno, nemotiviranost je čedalje večja, življenjska moč se sesuva.

Strokovnjaka menita, da se je vse to začelo s »smrtjo Boga«, ki jo je napovedal Nietzsche,³ ta napoved je zaznamovala konec teološkega optimizma, ki je gledal na preteklost kot na zlo, na sedanjost kot na odrešitev, na prihodnost pa kot na zveličanje. Smrt Boga pa ni zapustila samo sirot, temveč tudi dedinje: znanost, utopija in revolucija so v laični obliki nadaljevale to optimistično videnje zgodovine, kjer je triada krivda – odrešitev – zveličanje našla svojo novo formulacijo v istorodnem pogledu; v njem se preteklost kaže kot zlo, znanost ali revolucija kot odrešitev, napredek (znanstveni ali sociološki) pa kot zveličanje.⁴

Pozitivizem s konca 19. stoletja je namreč spodbujalo nekakšno znanstveno mesijanstvo, ki je obljubljalo svetlo in srečno bodočnost po zaslugi znanstvenega napredka. Na sociološkem področju je Marx opozoril na protislovja kapitalizma in predlagal korenito preobrazbo sveta, na psihološkem področju pa je Freud domneval, da gre za izhiranje nezavednih sil, ki jih Jaz ne more nadzorovati, »kajti kjer je bil Id, ga mora Ego spodriniti. To naredi civilizacija.«⁵

Ko je Zahod opustil pesimizem starih Grkov – po Nietzscheju so bili samo oni tako močni, da so lahko pogledali bolečini v obraz –,⁶ se je brez

² M. HEIDEGGER, *Das Ding*, 1950; *Reč*, prev. V. Kogoj, Koper, 2000, str. 6.

³ F. NIETZSCHE, *Die fröhliche Wissenschaft*, 1882; *Vesela znanost*, prev. J. Moder, Ljubljana, 2005, § 125.

⁴ Več o tem v U. GALIMBERTI, *Gli equivoci dell'anima*, 1987, Milano, 2001, 14. pogl.: »L'anima e le figure del tempo«.

⁵ S. FREUD, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932.

⁶ F. NIETZSCHE, *Die geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872; *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, Ljubljana, 1995.

zadržkov predal optimizmu judovsko-krščanskega izročila; to izročilo je tako v verski kot v laičnih oblikah znanosti, utopije in revolucije gledalo na bodočnost v prepričanju, da je zgodovina človeštva na vsak način zgodovinska napredka in torej odrešenja.

2. Prihodnost kot grožnja

Danes se je to optimistično videnje podrlo. Bog je zares mrtev in njegove dedinje (znanost, utopija in revolucija) niso držale obljube. Onesnaženje vseh vrst, socialne razlike, gospodarske katastrofe, pojav novih bolezni, izbruhi nasilja, oblike nestrpnosti, ukoreninjenje egoizma in vojne kot nekaj običajnega so prihodnost pahnili iz skrajne pozitivnosti judovsko-krščanske tradicije v skrajno negativnost obdobja, ki je prepuščeno naključnosti brez smeri in orientacije.

To pa zato, ker nas tehnološka znanost – čeprav je res, da napreduje v spoznavanju stvarnosti – hkrati potiska v obliko nevednosti, ki je čisto drugačna (vendar morda bolj strašna) in nas navsezadnje dela nezmožne, da bi se spoprijeli s svojo nesrečnostjo in problemi, ki nas vznemirjajo in strašijo v zvezi z odsotnostjo smisla.

S Spinozo lahko rečemo, da živimo v času, ki mu vladajo »afekti žalosti«,⁷ ko ne gre za bolečino ali jok, temveč za nemoč, za razkroj in odsotnost smisla, zato je sedanja kriza drugačna od drugih (prejšnjim se je Zahod znal prilagoditi), saj gre za krizo temeljev naše civilizacije.

Seveda nihče ne gre v psihološko posvetovalnico, rekoč: »Dober dan, doktor, zelo trpim zaradi sedanje zgodovinske krize.« Zato pa svetovalce dan za dnem nadlegujejo starši in učitelji, ki ne vedo več, kako naj se spoprimejo z ravnodušnostjo svojih otrok oziroma učencev, izgubo motivacije (zaradi česar se mladi zapirajo v svoje sobe in si omamljajo ušesa z glasbo), s stopnjevanjem nasilja, džojnti, ki jim zamegljujejo um in pestrijo ure brezvoljnosti. Kako naj vse te simptome povežemo z »zgodovinsko krizo«?

⁷ B. SPINOZA, *Ethica ordine geometrico demonstrata*, 1665, postumno izdana leta 1677; *Etika*, prev. P. Simoniti, Ljubljana, 1988.

Če prihodnosti kot obljube ni, se želja ustavi v absolutni sedanjosti. Bolje je, da se imamo dobro in uživamo danes, če je bodočnost brez perspektive. To pomeni, da mlad človek ne preide več naravno iz *narcističnega libida* (kjer gre za ljubezen do samega sebe) v *objektivni libido* (ki zadeva druge in svet). Če tega prehoda ni, je nevarnost, da bomo mlade usmerjali v učenje z *utilitarističnimi* motivacijami in uvedli izobraževanje, katerega cilj bo preživetje, ko se samo po sebi razume, da »naj se vsak reši sam«, posledica pa bo oslabitev emotivnih, čustvenih in družbenih vezi.

Če prihodnosti kot obljube ni, ostanejo starši in učitelji brez avtoritete, da bi mladim pokazali pot. Zato se med adolescenti in odraslimi vzpostavi *pogodbeni* odnos, posledica takšnega odnosa pa je, da se starši in učitelji nenehno čutijo dolžne opravičevati svoje odločitve pred mladimi. To, kar jim je ponujeno v *egalitarnem* odnosu, mladi sprejmejo ali pa tudi ne. Toda odnos med mladimi in odraslimi ni simetričen, in če mladega štejemo za sebi enakega, pomeni, da mu ne pokažemo mej, predvsem pa, da ga pustimo samega z njegovimi vzgibi in tesnobo, ki izhaja iz teh vzgibov.

Kadar postanejo simptomi nelagodja očitni, niha ravnanje staršev oziroma učiteljev med trdo *prisilo* – ki je lahko smiselna, kadar so obljube prihodnosti zagotovljene – in *zapeljevanjem* na komercialni način, h kateremu vabi čedalje bolj razširjena potrošniška kultura.

Vendar pa morajo današnji mladi doživeti svojega Ojdipa, se pravi, da morajo raziskovati svoje zmožnosti, preizkusiti meje družbe, se soočiti z vsemi situacijami, značilnimi za obrede prehoda iz mladostne dobe, med drugim tudi s simboličnim ubojem avtoritete, torej očeta. In ker se ta proces ne more zgoditi v družini, kjer zaradi pogodbenih odnosov med očeti in otroki avtoritete ni več, vidijo mladi svojega Ojdipa v policiji, ko v bližnji okolici doma, na stadionu, v mestu ali družbi netijo nasilje, ki je v družini obrzdano.

To je samo nekaj izmed mnogih primerov, na katere bi lahko opozorili glede zveze med zgodovinskim prehodom iz »prihodnosti kot obljube« v »prihodnost kot grožnja« in glede psihopatoloških znakov v nelagodju mladih, ki se ne znajo več vključiti v družbo, se učiti, vlagati v svoje načrte, povezane s kakšno večjo željo, ki je pravzaprav želja po življenju.

Dodajmo še, da imajo afekti žalosti in fatalizem lahko tudi določen mik, in da se človek zlahka pusti zapeljati pesmi, ki jo pojejo sirene obupa, zlahka

okusi pričakovanje najhujšega ali pusti, da ga objame apokaliptična noč, ki se – od jedrske nevarnosti do terorističnih groženj – kot temni oblaki zgri- nja nad vse nas. Res pa je tudi, da so afekti žalosti konstrukt, način, kako si razlagamo resničnost, ne pa resničnost sama, ki za nas hrani še veliko dru- gega, če le ne bomo dopustili, da bi nas zavedel tisti danes prevladujoči označevalec, *negotovost*.

Naša doba brez dvoma razkrinkava slepilo modernosti, češ da lahko člo- vek vse spreminja po svoji volji. Pa ne more. Toda negotovost, ki izhaja iz tega, ne sme pripeljati naše družbe do tega, da bi množično pristala na pa- ranoični diskurz, kjer je govor samo o nujnosti, da se zavarujemo in preži- vimo. V tem primeru pridemo do točke, ko se družba čuti odvezano nače- lom in prepovedim; posledica take svobode bo, da bo na vrata potrkalo barbarstvo.

Ker temeljito izkoreninjenje negotovosti spada še k modernistični utopiji človeške vsemogočnosti, je treba ubrati drugo pot: na njej naj bi gradili ču- stvene vezi in solidarnost, da bi ljudi pripeljali iz osame, v katero jih skuša zapreti družba v imenu egoističnih idealov, ki se iz Amerike grozeče širijo tudi k nam.